

Вол. Гнатюк побіч своїх дослідів над фольклором Закарпаття, своїми особистими знозинами з поодинокими людьми, свідомо працював над порозумінням нашої народної течії, над зрозумінням, що й мова нашого народу здатна стати літературною, далі над тим, щоб і на Закарпатті ішла праця через народ у народ.»⁶⁹

В 1925 р. Міністерство в справах Словаччини заборонило розповсюдження ЛНВ в Словаччині, конфіскуючи кожний номер журналу вже на кордоні.⁷⁰ Приводом для такої заборони була ніби стаття, звернена проти словаків, хоч ніхто не зізнав, про яку статтю йдееться. Як пише В. Гнатюк, «з забороною ЛНВ або зайдла якась інтрига або все легенда. Ніякої статті в нім не було ні проти чехів чи словаків, ні проти держави. В VI кн. 1924 р. надруковані тільки переклади з чеських поетів, а за те, чей же не могло заборонити журнал.»⁷¹

Сам В. Гнатюк писав скарги на всі боки, збирався писати навіть в Міністерство в справах Словаччини, але чи вдалось йому скасувати заборону ЛНВ, невідомо.

В свою чергу І. Панькевич притягав В. Гнатюка до співпраці в редактованому краєзнавчому журналі «Підкарпатська Русь», що виходив з 1924 р.

Вже в першому річнику цього журналу він опублікував на продовження статтю В. Гнатюка «Гуцули».

З 1925 р. «Підкарпатську Русь» видавало «Руське педагогічне товариство». Вона перетворилася в щомісячник, але В. Гнатюк через хворобу не зміг вже брати в ній активну участь.

ФОЛЬКЛОР ТА ЕТНОГРАФІЯ В КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В. ГНАТЮКА З І. ПАНЬКЕВИЧЕМ.

Коли Іван Панькевич приїхав на Закарпаття, в нього ще не було чіткого уявлення про характер його майбутньої праці. Він думав присвятити свої сили розв'язанню мовного питання, але в дослідження Закарпаття існували тоді такі великі прогалини, що він мусив займатися і літературознавством, і історією, і фольклором закарпатських українців.

Особливо близьке відношення він мав до фольклору й етнографії, а оскільки в нього не було спеціальної підготовки з цих дисциплін, він часто звертався за допомогою до В. Гнатюка, якого вважав не лише спеціалістом в питаннях загальної етнографії й фольклору, але й «найліпшим знатком нашої народної устної словесності.»⁷² Гнатюк охоче йшов назустріч І. Панькевичу.

В перших своїх листах В. Гнатюк подає Панькевичу список робіт, які містять закарпатські матеріали і які йому необхідно знати.

Ці роботи не завжди задоволяли Панькевича. Так, наприклад, про «На-

⁶⁹ Там же, стор. 293.

⁷⁰ Лист І. Панькевича від 23 травня 1925 р.

⁷¹ Лист В. Гнатюка від 25 травня 1925 р.

⁷² І. Панькевич, Подкарпато-руський діалектологічний (обласний) словар. «Підкарпатська Русь», 1923, стор. 24–30.

родные песни Галицкой и Угорской Руси» Головацького він пише: «Збірку Головацького я переглянув, але сна дуже маленька. Чи не було би добре розпочати збирання заново? Тут много пісень про Америку. Дальше треба би звернути увагу на колядки, а тих тут много, і на балади.»⁷³ В. Гнатюк прихильно зустрів думку Панькевича: «Етнографічні матеріали, як лишилися кому записувати, нехай записують. Увагу треба звертати на всякі новопочасови (отже й про Америку), на колядки на обрядки і т. д.»⁷⁴

Часто Панькевич просить у Гнатюка питальники та програми для різних матеріалів,⁷⁵ які Гнатюк охоче висилає.⁷⁶ Інколи Панькевич передруковував надіслані питальники і розсылав сільським вчителям, студентам та навіть селянам.⁷⁷

Хоч програми, питальники Панькевича не мали такого успіху, на який він розраховував, все ж таки вони принесли цікаві результати. Вони дали змогу Панькевичеві вже в 1925 р. приступити до заснування архіву народної пісні при товаристві «Просвіта».⁷⁸

Селянин із с. Верхні Ворота Лука Дем'ян (сьогодні відомий закарпатський письменник) на заклик Панькевича записав у своєму селі понад 100 народних пісень.⁷⁹ І. Панькевич вирішив випустити збірочку Дем'яна другом і надіслав її для рецензії В. Гнатюку. Перше враження В. Гнатюка від збірки було негативним: «Він мусив пісні не записувати з уст народу, хіба в незначній мірі, а швидше переписати з якихсь друкованих уже лубочних видань.»⁸⁰

Щоб переконатись в цьому, він переглянув всі доступні йому видання лубочних пісень, але, не власне здивування, переконався, що там немає записів Дем'яна і на підставі цього встановлення змінив свій перший погляд на збірник Дем'яна, давши йому позитивну оцінку.⁸¹

В. Гнатюк приділяв посилену увагу народному декоративному мистецтву, яке не розглядав як анахронізм, а як живу справу. Він робив дуже багато для популяризації народного мистецтва не лише в Галичині, але й за кордоном.

В 1923 р. він звернувся до Панькевича з пропозицією заснувати в Ужгороді філію виробничої спілки «Гуцульське мистецтво», центр якої був у Косові.⁸²

⁷³ Лист І. Панькевича від 26 квітня 1922 р. Панькевич має на увазі лише закарпатські матеріали в збірці Головацького.

⁷⁴ Лист В. Гнатюка від 24 травня 1925 р.

⁷⁵ Листи В. Гнатюка від 20 січня 1920 р., 4 травня 1920, р., 23 травня 1925 р., 12 серпня 1926 р.

⁷⁶ Листи В. Гнатюка від 24 травня 1922 р., 28 травня 1925 р., 18 травня 1926 р., 9 серпня 1926 р., 16 вересня 1926 р. та ряд інших.

⁷⁷ Вже в 1920 р. він склав питальник про ткацтво, на який одержав ряд відповідей з малюнками. (Лист І. Панькевича від 4 травня 1920 р.).

В 1922 р. на підставі брошюри В. Гнатюка «Українська народна словесність» він склав програму збирання фольклорних, етнографічних та діалектологічних матеріалів для обласного словника. Відбитки цієї програми він розіслав в усі закарпатські села. (Лист І. Панькевича від 23 вересня 1923 р.).

⁷⁸ Лист І. Панькевича від 17 червня 1925 р.

⁷⁹ Лист І. Панькевича від 7 червня 1922 р.

⁸⁰ Лист В. Гнатюка від 28 листопада 1922 р.

⁸¹ Лист В. Гнатюка від 8 грудня 1922 р. Окрім оконочкою записи Луки Дем'яна не було видано, зате частина пісень була надрукована на сторінках «Підкарпатської Русі».

⁸² Листи В. Гнатюка від 8 травня 1923 р., 28 червня 1923 р., 23 липня 1923 р.

З цією метою він надсилає Панькевичу свою статтю і просить його опублікувати її на сторінках газети «Русин»: «Може, між читачами «Русина» в краю або Америці знайдеться хто, що скоче приступити в члени спілки, яка розвивається добре». ⁸³ В слідуючих своїх листах він пропонує заснувати в Празі постійну виставку гуцульського мистецтва, мотивуючи це тим, що в Празі буває багато іноземців, у яких гуцульське мистецтво могло б викликати зацікавлення. ⁸⁴ Але жодна з цих пропозицій В. Гнатюка не була реалізована.

Кореспонденція між В. Гнатюком і І. Панькевичем дає нам можливість заглянути в творчу лабораторію обох вчених і простежити не лише за процесом виникнення окремих праць, але й нездійснених задумів.

Незважаючи на те, що Закарпаття фактично було причиною життєвої трагедії В. Гнатюка, він ніколи не перестав цікавитися ним. «Ви знасте, що я інтересуюсь закарпатськими виданнями і бажав би їх мати, а купувати не годен, бо нема за що». ⁸⁵

До останніх днів свого життя Гнатюк працював дуже плідно і інтенсивно, але після війни видавничча діяльність НТШ, з-за скрутних матеріальних причин, майже припинилася, і він не мав де друкувати свої великих за розміром твори, як це було до війни. ⁸⁶ Це до значної міри впливало і на його наукову продукцію.

Ще до війни В. Гнатюк підготував до друку цикл своїх статей про Закарпаття: «Я хтів видати окремою книжкою збірку своїх статей про Угорську Україну, писаних у різних часах, та не було накладця, ну а тепер при незмірній дороговизні нема що й думати про те. А шкода, бо думаю, що така книжка знайшла би собі читачів і викликала серед них зацікавлення Угорською Україною». ⁸⁷ В Галичині Гнатюкові не вдалось видати свою збірку, тому він 15 серпня 1921 р. запропонував її для видання на Закарпатті. Але і тут становище не було ліпшим. Тоді він вирішив видати невеличку брошурку, яка б охоплювала найновіші дані про Закарпаття, про його економіку, культуру, політику, промисловість, торгівлю, природні багатства, курортні місця, шкільництво тощо. Гнатюк просить Панькевича подати йому матеріали для такої брошурки, ⁸⁸ але хвороба і безперспективність видання не дозволили йому опрацювати задуману брошурку.

Приблизно в той же час він запропонував до перевидання га Закарпатті свої «Народні казки» і «Народні новели», але їх постигла така ж доля. ⁸⁹

В 1924 р. в нього була напівготова книжка про українську міфологію. Потребу видання такої публікації він обґрунтуете в листі до Панькевича від 13 червня 1924 р.: «Я вже давно хотів видати українську мітологію (популярну, для широких кругів), бо вважаю її дуже цінним остатком нашої старшої культури. І коли Ви переглянете слав'янську мітологію —

⁸³ Лист В. Гнатюка від 8 травня 1923 р.

⁸⁴ Лист В. Гнатюка від 27 вересня 1923 р.

⁸⁵ Лист В. Гнатюка від 18 червня 1926 р.

⁸⁶ Занепад видавничої діяльності НТШ турбував також І. Панькевича, який був лійним членом товариства від 10 жовтня 1923 р. Того ж року він висилає як «ювілейний подар НТШ» 1500 крон + один долар, а наступного року 170 крон (Див. «Хроніка НТШ у Львові» за 1923–25 pp., № 67–68, стор. 170).

⁸⁷ Лист В. Гнатюка від 10 грудня 1920 р.

⁸⁸ Лист В. Гнатюка від 2 червня 1921 р.

⁸⁹ Лист В. Гнатюка від 10 грудня 1920 р.

чи Махала, чи Нідерлього (що написані найкритичніші), побачите, що найбільша частина матеріалу, на якім вси опирають ся, наша, українська. Тимчасом самі українські ні не знають сього, ні не цінять їх (тому, що не знають). Значну її частину маю готову (коло половини). Та ще багато треба дописати. Обчислюю, що книжечка формату Видавничої Спілки — мала би 10—12 аркушів друку. Чи не видала б її Ваша «Просвіта», або яка інша фірма, — бо в нас тепер трудно найти накладця. До неї можна би поробити й образки (дещо вже намальовала О. Кульчицька), але се збільшило би значно кошт накладу, бо треба би ще платити за образки і за кліші. Чи можливо се видати в Вас, не знаю, але подаю проект.»

В тому ж листі він пропонує для видання грунтовну, багато ілюстровану працю про гуцулів на 10 аркушів друку. На жаль, жоден з цих задумів не здійснився, головним чином з-за неприятливого матеріального становища товариства «Просвіта».

ПРАЦЯ В. ГНАТЮКА НАД СЛОВНИКОМ ЗАКАРПАТСЬКИХ ГОВІРОК

Володимир Гнатюк цікавився і закарпатськими діалектами, дослідження яких він присвятив кілька своїх праць. Вже в перших листах до Панькевича він підкреслював багатство і архаїчність закарпатської мови і заохочував вченого-початківця на її дослідження.

Іван Панькевич поділяв думки В. Гнатюка, приділяючи посилену увагу зокрема закарпатській лексиці. Та вивчення діалектів не було для нього лише якоюсь академічною справою: на підставі їх грунтовного дослідження він хотів довести, що закарпатська народна мова є діалектом української мови, яка повинна запанувати в школах, установах і повсякденному побуті.

Думка видати обласний словник при допомозі сільських учителів виникла у Панькевича ще в 1920 році, але вже на початку він зустрівся з непорозумінням у місцевої інтелігенції. 4 травня 1920 р. він скаржиться В. Гнатюкові: «Редагувати хотів я областний словар, но як я виджу, помочі від тутешніх учителів ніякої, а сам по селях поки що не можу іхати.»

З подібною байдужістю були прийняті і його заклики, статті та програми, друковані на сторінках ж. «Учитель» та «Підкарпатська Русь».⁹⁰

В. Гнатюк у той час жив у дуже скрутних матеріальних обставинах, про що можна дізнатися з його кореспонденції.⁹¹

⁹⁰ I. Панькевич, Справа нашої правописі. «Учитель», 1921 р., річ. II, № 5, стор. 70—89. I. Панькевич, Подкарпатський діалектологічний (обласний) словар, «Підкарпатська Русь», I, 1923, стор. 24—30. До останньої статті додано грунтовну програму, складену за брошуорою В. Гнатюка «Українська народна словесність» (Відень, 1917 р.).

⁹¹ Так, наприклад, в листі до свого друга Кревецького він пише: «Я вже сам тільки вегетую, не живу... Ліки страшенно багато коштують і загалом на все дорожча, платня як у нас завсігди низка, а заробітку нема, бо нішо не друкується». (Лист від 4 січня 1918 та 26 грудня 1921 р. Архів ЦДІА у Львові, ф. 309, од. зб. 987.)